

Guoddevašvuohhta

Oahpahusmateriála guoddevaš ovdáneami birra
Heivehuvvon mánáidskuvlla gaskadási oahppanjoksosiidda

Sisdoallu

3 Ovdasánit

4 Bargobihtáid mihttu

5 Bargobihtáid bajilgovva

6 **Bargobihtát**

7 Bargobihtá 1 – Kick-off: Filbma, ságastallan ja quiz guoddevašvuoda birra

11 Bargobihtá 2 – Loop – Guoddevašvuoda doabahárjehus

13 Bargobihtá 3 – Guhte ii gula searváí?

15 Bargobihtá 4 – Gielddus sánit

17 **Ressursat**

18 Bargobihtá 1

22 Bargobihtá 2

32 Bargobihtá 3

44 Bargobihtá 4

49 Govva - ON guoddevašvuoda mihttomearit

50 **Sátnelistu**

51 Sátnelistu «Guoddevašvuoha»

Ovdasánit

«Guoddevašvuohta» lea fágaraštildeaddji oahppomateriála gaskadássái mii ollislaččat guoskkaha guoddevaš ovdáneami ja ON guoddevašvuođa mihttomeriid. Guoddevaš ovdáneapmi lea okta dan golmma fágaraštildeaddji fáttás dain ođđa oahppoplánain jagi 2020 rájes.

Dáid oahppomateriálaid bokte beassabehtet oahpásnuvvat fáttáin guoddevaš ovdáneapmi animašuvdnafilmmaid, quizaid ja prošeaktabarguid bokte mat leat heivehuvvon servodatfágii, dárogielfágii, sámegielfágii ja luonddufágii.

ON guoddevašvuođa mihttomearit leat máilmmi oktasaš plána jávkadit geafivuođa, erohusaid olbmuid gaskka ja bissehit dálkkádatrivdamiid 2030 rádjai. Buot 17 mihttomeari leat čadnon oktii ja guoddevaš ovdáneapmi lea daid vuođđu.

Mii leat ilus go sáhttit fállat «Guoddevašvuohta» davvisámegillii. Guoddevaš ovdáneami prinsihpat eai leat ođđasat ja leat álo leamaš dehálaččat sámi árbevieruide ja kultuvrii. Mii sávvat oahppomateriála movttiidahtta ohppiid geavahišgoahtit máhtu ja searvat eará oahppandoaimmaide aktiivvalaččat.

«Guoddevašvuohta» lea FN-sambandet ja UNICEF Norge hábmen ovtas mánáidskuvlla gaskadási oahpaheddjiiguin ja ohppiiguin. Norgga UNESCO-kommišuvdna lea dorjon davvisámegielljorgaleami.

Mii háliidit áinnas gullat movt «Guoddevašvuohta» doaibmá din mielas ja sávvat didjiide lihku oahppat guoddevaš ovdáneami birra davvisámegillii.

Anne Cathrine da Silva

Anne Cathrine Uteng da Silva
Generálačáli
FN-sambandet

Bargobihtáid mihttu

«Guoddevašvuohta» oahppandoaimmas leat 4 fágaraštildeddji doaimma. Doaimmaid sáhtta čadahit ovttá vahkkus dahje dađistaga go lea dárbu.

Oahppandoaimmas leat bargobihtát main ferte ovttasbargat, ja leat buorit dainna go ovttas-tahttet fágalaš máhtu ja systemáhtalaš hárjehallama muitalit oahppama birra maid čadahit. Dehálaš oassi oahppandoaimmain lea hárjehallat hábmet iežas jurdagiid, oahppat ođđa sániid ja doahpágiid, bivdit sáni saji, guldalit earáid, árvvoštallat viidáseappot dan vuođu maid earát dadjet, jearrat gažaldagaid ja doaimmahit digaštallamiid viidáseappot. Fasihtat leat dušše evtto-hussan eanas bargobihtáide.

Oahppat doaimmaid ja ipmirdit konteavstta/sisdoalu addá ohppiide doaibmangelbbolašvuođa luohkkálanjas, lagasbirrasis ja muđui ge máilmmis. Oahppandoaimmaid ulbmil lea aktiviseret ohppiid ja hástalit sin fantasiija ja duodjenávccaid, movttiidahttit fágaraštildeddji ovttasbargui ja addit ollislaš máhtu.

Juohke doaimmas lea sierra bagadus oahpaheaddjái mas leat čilgehusat, metodarávvagat ja evttohusat movt sáhtta heivehit ja rievdadit jus lea dárbu. Lea maiddái ráhkaduvvon sátnelistu mas leat čoavddasánit mat gusket guoddevaš ovdáneapmái mii sáhtta leat ávkkálaš.

Bargobihtáid bajilgovva

Bargobihtá	Fága	Doaibma	Čoahkkáigeassu	Áigi
Kick-off: Filbma, quiz ja digaštallan	Dárogiella, Sámeigiella, Servodatfága, ROE	Jorggu oahpahuš, geahččat filmma, lohkat, digaštallat, quiz	Álgaheapmi ságastallamii ja digaštallamii luohkás ON guoddevašvuoda mihttomeriid ja guoddevaš ovdáneami birra.	15 min ruovttubargu + 60 min luohkkálanjas
Loop – Guoddevašvuoda doabahárjehus	Dárogiella, Sámeigiella, Servodatfága	Doabahárjehus, goartastoagus, sátnestoagus	Loop lea álkes, somás ja aktiivvalaš goartastoagus mainna hárjehallá doahpágiid mat gusket guoddevašvuhtii.	Rievddada
Guhte ii gula searvá? – Hárjehus guoddevašvuoda doahpágiid birra	Dárogiella, Sámeigiella, Servodatfága	Doabahárjehus, goartastoagus, sátnestoagus	Hárjehus mas galgá gávdnat dan gova mii ii gula daid earáid searvá. Oahppit fertejit gávnnahit mat leat ovttá fenomena dovdomearkkat, leaš dál diŋga, govva, dahkku dahje sátni.	Rievddada
Gielddus sániit – Hárjehus guoddevašvuoda doahpágiid birra	Dárogiella, Sámeigiella, Servodatfága	Doabahárjehus, goartastoagus, sátnestoagus	Álkes sátnestoagus mas oahppit čilgejit sániid ja doahpágiid gielddus sániid haga mat čužžot goarttain. Go ii beasa geavahit dábbalaš sániid dahká ahte oahppit fertejit jurddašit doahpaga mearkkašumi vuđolaččat.	Rievddada

Bargobihtát

1 Kick-off: Filbma, ságastallan ja quiz guoddevašvuoda birra

Introdukšuvdna guoddevaš ovdáneapmái ja ON guoddevašvuoda mihttomeriide.

Fága	Dárogiella, Sámeigiella, Servodatfága
Áigi	2 skuvladiimmu
Doaibma	Filbma, luohkkáságastallan, bargobihtát ja quiz

Introdukšuvdna

ON guoddevašvuoda mihttomearit leat máilmmi oktasaš plána jávkadit geafivuoda, eastadit erohusaid olbmuid gaskka ja bissehit dálkkádatrivdamiid 2030 rádjai. Oktasaš buot mihttomeriide lea guoddevaš ovdáneapmi.

Dán hárjehusa mihttu lea movttiidahtti vugiin oahppagoahtit guoddevaš ovdáneami ja ON guoddevašvuoda mihttomeriid birra.

Vuosttaš oassi lea heivehuvvon jorggu oahpahussii (flipped classroom), ja ávžžuhuvvo geavahuvvot dainna lágiin. Álggus hárjehusas gehččet oahppit ovttá animašuvdnafilmma internehtas ruovttus. Dat geavahuvvo vuodđun eará bargobihtáide, ságastallamiidda ja quizaide.

Mii ávžžuhit ahte oahpaheaddji geahččá animašuvdnafilmma ja diehtá juoidá guoddevaš ovdáneami birra ja ON guoddevašvuoda mihttomeriid birra ovda-gihti.

Filbma: «Mii lea guoddevaš ovdáneapmi?»

Oanehis čilgehus guoddevaš ovdáneami ja ON guoddevašvuoda mihttomeriid birra.

- Mana www.youtube.com

- Oza FN-sambandet
- Gávna filmma man namma lea «Mii lea guoddevaš ovdáneapmi?»

Artihkal guoddevaš ovdáneami birra

- Mana www.sami.fn.no
- Vállje «Guoddevaš ovdáneapmi»

Artihkal ON guoddevašvuoda mihttomeriid birra

- Mana www.sami.fn.no
- Vállje «ON guoddevašvuoda mihttomearit»

1. oassi

Luohkkáságastallan

30 min

Golbma evttohusa movt sáhtát álggahit doaimma:

1. Čále távvalii «Mat leat máilmmi stuorámus hástalusat odne?» Bivdde ohppiid jurddašallat ieš akto dahje bárain ja čállit iežas jurdagiid. Dasto ovdanbuktet sii iežaset jurdagiid luohkkái.
2. Henge govaid távvalii mat ovddastit fáttáid mat gusket guoddevašvuoda mihttomeriide. Ovdamearkka dihte geafivuolta, nealgi, oahppu, dearvvašvuolta, ođasmuvvi energiija, biologalaš valljivuolta, dálkkádat. Bivdde ohppiid čuoččohit dan gova ovdii mii sin mielas ovddasta máilmmi stuorámus hástalusat. Oahppit fertejit čilget manne válljejedje dan gova.
3. Juoge listtu mas hástalusat mat leat s.18 siiddus ja bivdde ohppiid merket daid hástalusaid mat sin mielas leat dat duodalepmosat odne. Sida ohppiid buohtastahttit listtuid ja de ráhkadit oktasaš listtu mas 5 hástalusat maid máilbmi ferte vuoruhit čoavdit. Juoge kopijaid dan 17 guoddevašvuoda mihttomeriin. Gávna daid mihttomeriid maid oahppit leat identifiseren.

Oahppit soitet fuomášit ahte sii jurddašit seamma ládje go máilmmi jodiheaddjit?

2. oassi

Filbma

15 min

Čájjet filmma guoddevaš ovdáneami birra guktii stuora šearpmas. Bivdde ohppiid čállit golbma gažaldaga áššiid birra maid jurddašit dahje eai ipmirdan. Gažaldagat leat boahtte doaimma vuodđun.

Filbma: «Mii lea guoddevaš ovdáneapmi?»

Oanehis čilgehus guoddevaš ovdáneami ja ON guoddevašvuoda mihttomeriid birra.

- Mana www.youtube.com
- Oza FN-sambandet
- Gávna filmma man namma lea «Mii lea guoddevaš ovdáneapmi?»

3. oassi

Fágateaksta ja bargobihtát

45 min

1. Juoge fágateavstta mii lea s.19-21 siiddus ohppiide ja atte 10 minuhta lohkat dan.
2. Geavat 15-20 minuhta hupmat ohppiiguin dan golbma diŋgga birra maid čálle filmma maŋjel. Bivdde buohkaid searvat aktiivvalaččat.

Muhtin liigegažaldagat maid sáhtta geavahit jus lea dárbu:

- Mat leat guoddevaš máilmmi dovdomearkkat?
- Mat leat guoddevaš ovdáneami golbma oasi?
- Man guoddevaš lea máilbmi odne?
- Man guoddevaš leat don/skuvla/lagasservodat?
- Maid sáhttibehtet dii bargat guoddevaš ovdáneapmái?
- Maid lea dehálaš jurddašit vai olahit buot ON guoddevašvuoda mihttomeriid?
- Mat leat dat stuorámus hástalusain olahit daid?

Govat filmmas «Mii lea guoddevaš ovdáneapmi?», Animaskin ráhkadan

4. oassi

Quiz Kahoot bokte

5-10 min

Čadáhít quiza Kahootain luohkáin lea álki, somá ja movttiidahtti vuohki loahpahit guhkes oahpahušdiimmu.

- Čále liŋka www.bit.ly/385sIqE
- Bija siiddu stuora šerbmii vai buot oahppit oidnet
- Bivdde ohppiid rahpat www.kahoot.it telefovnain, neahttabreahtain dahje dihtoriin.
- Go deaddilat play kahootas, iđista okta nummár (game pin) bajimusas šearpmas. Dán fertejit oahppit čállit ja de čállit iežaset nama dahje ráhkadit buddestat nama.
- Go buohkat leat beassan sisa, álggahat kahoota

Quiza sáhtta geavahit sihke álggus ja loahpas oahpahušas guoddevaš ovdáneami ja ON guoddevašvuoda mihttomeriid birra vai oaidná man olu oahppit leat oahppan.

Resurssat

Fágateavstta ja sátnelistu gávnnat s. 18-21 ja s. 51-58 gihppaga loahpageahčen.

2 Loop – Guoddevašvuoda doabahárjehus

Loop lea álkes, somás ja aktiivlaš goartastoagus mainna hárbhallá doahpágiid mat gusket guoddevašvuhti.

Fága	Luonddufága, Servodatfága, Dárogella, Sámegiella
Áigi	5-10 minuhta juohke vurrui
Doaibma	Oahppat doahpágiid goartastohkosiin, luohkkádoaibma

Introdukšuvdna

Oktasaš sátnerriggodat lea dehálaš oassi guoddevaš ovdáneami oahpahasas, erenomážit go leat olu doahpagat maid oahppit muđui eai soaitte geavahit beaivválaččat.

Doabahárjehusat Loop, Gielddus sánit ja Guhte ii gula searváit leat oanehis doaimmat main hárbhallá fágalaš doahpágiid somás vugiin.

Bargobihtta gáibida veahá máhtu ovdagihtii fáttá ja doahpágiid birra. Mii ávžžuhit unnimusat čađahit Kick-off bihtá, ja bargat sátnelistuin ovdagihtii.

Čilgehus

Loopas leat 27 goartta main leat doahpagat ja čilgehusat mat gusket guoddevaš ovdáneapmái ja ON guoddevašvuoda mihttomeriide. Juohke goarta lea guovtti oasis. Bajit oasis lea čuoččuhus dahje ovttá doahpaga čilgehus. Vuolit oasis lea doaba. Bajit ja vuolit oassi eaba gula oktii, ja mihttu lea gávdnat dan doahpaga ovttá eará goarttas mii heive čilgehussii mii lea du goarttas.

Divtte juohke oahppi geassit goartta. Jus leat beare olu dahje unnán goarttat, sáhtta muhtin geassit guokte goartta dahje guovttis geassiba goartta ovttas.

Doaibma álgá dainna ahte okta oahppi lohka jitnosit čilgehusa mii lea bajit oasis iežas goarttas. Lea okta ja seamma gii álgá.

Dat oahppi gii oaivvilda sus lea doaba mii heive čilgehussii galgá lohka doahpaga jitnosit. Jus lea riehta, beassá oahppi joatkit ja lohka čilgehusa mii lea bajit oasis iežas goarttas.

Loopa sáhtta čadhit mángii. Oahppit gesset odđa goartta juohke vuoru maŋjel, nu ahte ožžot odđa hástalusaid.

Dáinna lágiin mannet čilgehusat ja doahpagat oahppis oahppái, ovdal go fas boahta ruovttoluotta dan oahppái gii álggi.

Ovdamearka:

Dá lea ovdamearka golmmain goarttain:

Vuosttaš oahppi lohka bajit oasis iežas goarttas: «Maid gohčodit go buot muorat ovtta guovllus njeidojuvvojit?».

Oahppi geas lea rievttis vástáduš lohka vuolit oasis iežas goarttas: «Vuovdenjáskan». Oahppi joatka lohka iežas goartta bajit oasis: «Revsystema. Muhtimat fievrredit čázi viesuide ja earát ges geavahuvvojit duolvačáhcai, cissii ja baikii.»

Oahppi geas lea rievttis vástáduš vástida: «Saniteararusttet».

Nie joatka loopa dassáži buot goarttat leat geavahuvvon.

Resurssat

Loop-goarttaid gávnna s. 22-31 gihppaga loahpageahčen.

3 Guhte ii gula searváí?

*Hárjehus guoddevašvuoda doahpagiid birra.
Gávnná dan gova mii ii gula daid earáid searváí.*

Fága	Luonddufága, Servodatfága, Dárogiella, Sámegiella
Áigi	45 min
Doaibma	Oahppat doahpagiid goartastohkosiin, luohkkádoaibma

Introdukšuvdna

Oktasaš sátneriggodat lea dehálaš oassi guoddevaš ovdáneami oahpahusas, erenomážit go leat olu doahpagat maid oahppit muđui eai soaitte geavahit árgabeaivvis.

Hárjehus mas galgá gávdnat dan gova mii ii gula daid earáid searváí. Engelas namma lea «Odd one out». Oahppit fertejit gávnnahit mat leat ovttá fenomena dovdomearkkat, leaš dál diŋga, govva, dahkku dahje sátni. Dát lea dehálaš oassi das ahte ovdánahttit ja ipmirdit doahpagiid.

Doaibma lea álki. Oahppit ožžot máŋga govvačoahki mat illustrerejit guoddevaš ovdáneami fáttáid. Leat 18 govvačoahki mat juhkkovuođot ohppiide. Oahppit leat bárran dahje joavkun. Rehkenastte sullii 5 minuhta juohke govvačoahkkái.

Juohke govvačoahkis leat njeallje gova gos golbma gullet oktii, ja okta ii gula daid searváí. Oahppit galget gávnnahit guhtemuš ii gula čoahkkái ja čilget manne. Muite ahte dat mii ii gula searváí sáhtá leat sihke posiitiiva dahje negatiiva govva. Dehálaš oassi doaimmas lea ahte oahppit fertejit čilget manne válljejit nu go dahket. Dat sáhttet leat eará čovdosat go dat maid fasihtta evttoha.

Oahpaheaddji mearrida ožžot go oahppit evttohit eará go maid fasihtta evttoha jus nagodit ákkastallat bures. Gánnáha geahččalit hárjehusa ovdagihtii vai leat ráhkkanan ja diedát guhtemuš sátni lunddolaččat ii gula searváí. De fuobmát maddái guđiin govvačoahkiin soitet leat máŋga čovdosa.

«Guhte ii gula searváí?»-doaimmas lea heivehanmunni. Dat sáhtá geavahuvvot dego boddun, dahje dan sáhtá speallat moadde diimmu. Oahppit oahpásnuv-

vet guovddáš sániide ja doahpagiidda mat gullet guoddevaš ovdáneapmái, ja fuomášit sihke erohusaid ja ovttalárganvuodaid doahpagiid gaska.

Čilgehus

1. Mital ohppiide ahte galget joavkkuin hárjehallat dehálaš sániid mat gullet guoddevaš ovdáneapmái.
2. Juoge luohká bárran dahje joavkun, ja juoge govvačohkiid. Leat oktiibuot 18 govvačoahki. Rehkenastte sullii vihtta minuhta juohke govvačoahkkái.
3. Čilge hárjehusa. «Dis leat x govvačoahki. Juohke čoahkis lea okta govva mii ii heive daid eará govaid searvá. Geavahehket 10-15 min ovttas gávnnahit guđet govat eai heive searvá. Russejehket gova maid válljebehtet. Dii fertebehtet mañjel čilget manne lehpet dan válljen.»
4. Divtte juohke oahppi, bára dahje joavkku ovdanbuktit sin čovdosiid. Muite ahte sáhttet leat máŋga iešguđetge čovdosa ohppiid gaska.
5. Čoahkkáigease doaimma luohkain.

Heiveheapmi/rievdadeapmi

Muhtin oahppit soitet dárbbahit konkrehta ovdamearkkaid dasa mii galgá dahkkot. Geavat vuosttaš govvačoahki ovdamearkan, ja čoavdde bargobihtá luohkain ovttas.

Resurssat

Bargobihtáid, fasihta ja sátnelisttu gávnnat s. s. 32-43 ja s. 51-58 gihppaga loahpageahčen.

Govva filmmas «Hvorfor er klær så billige?», Animaskin ráhkadan

4 Gielddus sánit

Hárjehus guoddevašvuoda doahpágiid birra.

Álkes sátnestoagus mas oahppit čilgejit sániid ja doahpágiid gielddus sániid haga mat čužžot goarttain.

Fága	Luonddufága, Servodatfága, Dárogiella, Sámegiella
Áigi	45 min
Doaibma	Oahppat doahpágiid goartastohkosiin, luohkkádoaibma

Bargobihtta gáibida veahá máhtu ovdagihtii fáttá ja doahpágiid birra.

Oahppi galgá čilget dihto doahpaga sániid haga mat livčče lunddolaččat geavahuvvon go čilget galgá. Soaitá váttis ipmirdit ulbmila dás, muhto dat go ii beasa geavahit dábálaš sániid dahká ahte oahppit fertejit jurddašit doahpaga mearkkašumi vuđolaččat. Dá lea álkis vuohki viiddidit sátneriggodaga ja ovdánahttit čállin- ja lohkanmáhtu luohkás.

1. oassi Oahpásnuva doahpágiiguin

15 min

1. Juoge ohppiid bárran, ja atte ovttá goartta juohke oahppái.
2. Bivdde ohppiid čilget doahpágiid nubbái «gielddus sániiguin».
3. Lonut goarttaid eará bárrain ja daga dan seamma dassáži go juohke joavku lea beassan geahččalit buot goarttaid.
4. Geavat moadde minuhta humadit ohppiiguin sániid birra mat soite leat eahpečielgasat ja váddásat ipmirdit.

2. oassi Árvit doahpaga

10 min

1. Čohkke buot goarttaid gihtii.
2. Geavat doarjjasániid čilget muhtin doahpágiid maid oahppit galget árvudit. Man oahppásat sánit lea ohppiide mearrida man olu áiggi ja galle goartta berret geavahit dán oassái.

3. oassi

Gielddus sánit

15-20 min

1. Juoge ovtta goartta juohke oahppái.
2. Oahppit galget dál čilget doahpaga nubbái «gielddus sániid» haga ja daid sániid haga mat leat doahpagis.
3. Juohke bárra oažžu vihtta minuhta čállit čilgehusa doahpágiidda maid lohket jitnosit maŋŋelaš. Čilgehus galgá leat oanehaš ja čielggas (15 sek).
4. Movttiidahttima dihte sáhttá juohke bárra oažžut čuoggá dan ovddas galle bára árvidit riekta sudno čilgehusa vuodul.
5. Juohke bárra lohká iežas čilgehusa ja eará bárat čállet báhpirii dan doahpaga dahje dajahusa maid jáhkket riekta, eai ge mital jitnosit.
6. Go buot bárat leat geargan čilgemis, ožžot sii fasihta.

Njálmálaš variašuvdna

Dáid doahpágiid sáhttá maidái geavahit njálmálaš doaibman Loop 1 ja Loop 2 sániiguin mat leat goartta vuolit oasis. Dán oktavuodas eai geavahuvvo gielddus sánit dahje doabačilgehusat Loop goarttain.

Guokte joavkku spellet vuostálaga. Juoge ovtta meari goarttaid joavkkuide, goartta ovdabealli galgá vulos. Okta A-joavkkus geassá goartta ja čilge sáni/doahpaga nu ahte ii geavat daid sánit mat leat doahpagis. Earát joavkkus árvidit mii sátni dahje doaba lea. Jus árvidit riekta, beassá joavku geassit ođđa goartta. Čilgenbargu sirkulere oasseváldiid gaskka. Ovtta minuhta maŋŋel lea B-joavkku vuorru, ja de fas A-joavkku. Dat joavku vuotá mii ovddemus árvida buot iežas goarttaid.

Resurssat

«Guhte ii gula searváí?»-goarttaid gávnnat s. s. 44-48 gihppaga loahpageahčen.

Resurssat

Máilmmi hástalusat

Geafivuohta

Nealgi

Stuora erohusat riiggáid ja gefiid gaskkas

Heittot dearvvašvuohta ja olu buozanvuohta

Eai doarvái barggut buohkaide

Soahti ja riiddut

Veahkaválddálašvuohta

Mánga miljovna máná eai beasa skuvlla vázzit

Bártnit ja nieiddat meannuduvvojit goabbat ládje

Nuoskkideapmi

Dálkkádatríevdamat

Olu elliid šlájat jávkagohtet

Rasisma

Heittot luottat ja teknologíija

Ii doarvái buhtis čáhci buohkaide

Fágateaksta:

Mii lea guoddevaš ovdáneapmi?

Boahtteáigái, planehtii ja buot olbmuide geat ellet dáppe gávndno plána. Dat plána lea guoddevaš ovdáneapmi. Guoddevaš ovdáneapmi mearkkaša dahkat máilmmi buoret báikin olbmuide odne, muhto seammás ii billistit boahttevaš buolvvaide.

Dán teavsttas oahpat eambo guoddevaš ovdáneami birra ja maid don sáhtát dahkat. (Sámegillii geavahuvvojit maiddái eará doahpagat, nu go ee. nanu bistevaš ovdáneapmi, bissovaš ovdáneapmi ja ceavzilis ovdáneapmi.) Mii leat juohkán doahpaga guoddevaš ovdáneapmi guovtti oassái, vai galgá leat álkit ipmirdit.

Ovdáneapmi = rievdadeapmi

Go juoga ovdána, de dat rievdá. Jus geahčat iežat speadjalis odne, de leat rievdan olu dan rájes go riegádit. Don leat oahppan hupmat, viehkat, rehkenastit ja dieđát ahte máilbmi lea olu stuorát go Norga.

Olmmoš gii odne riegáda eallá earálágan eallima go olmmoš gii riegádii 50 jagi áigi. Olbmot ellet guhkit go besset borrat gallás, eambbosat ožžot dálkasiid ja besset boahkuhit (vaksineret). Eambbosat máhttet lohkat ja čállit, ja mis lea elrávdnji ja teknologija.

Olbmot leat rievddadan planehta olu. Rievdadeapmi, dahje ovdáneapmi, ii leat álo dušše buorre. Jus joatkit ná go dál, de mii billistit sihke planehta ja olbmuid ovdii geat ellet dáppe. Danne dárbbahit plána movt stivret ovdáneami dan guvlui mii lea buorre buohkaide. Dat plána lea guoddevaš ovdáneapmi.

Guoddevašvuohta

Guoddevašvuohta mearkkaša ahte mii fertet eallit dainna lágiin ahte eat billis eará olbmuid ovdii dahje luonddu. Jus mihkkege billohuvvo, de fertet dan divvut.

Jus imaštat lea go juoga guoddevaš, sáhtát jearrat: sáhttet go olbmot dahkat ná agibeavái? Ovdamearkka dihte: Jurddaš meara ja buot guliid birra. Jus mii bivdit buot guliid mearas vai buot olbmot mat ellet odne besset borrat, de ii báze šat mihkkege sidjiide geat min maŋjel riegiidit. Ná dahkat ii leat guoddevaš.

Guoddevaš máilmmi guokte dovdomearkka:

- 1) Buot olbmot ožžot dan maid dárbbahit birgemii ja ovdáneapmái.
- 2) Planehta bisuhuvvo lunddolaš dálkkádagain ja buot šattuiguin ja elliiguin.

Jurddašit golbma ášši oktanaga

Rievdadeamit mat gáibiduvvojit vai olahit guoddevaš ovdáneami, leat čadnon oktii ja váikkuhit nubbi nuppi. Guoddevaš ovdáneapmi fuolaha golbma ášši oktanaga: sosiála dilit, ekonomii ja dálkkádat ja biras.

Dálkkádat ja biras

Mii fertet váldit vára planehtas. Luondu addá midjiide olu man haga eat birge. Dat addá midjiide áimmu maid vuoigŋat, biepmu, lieggasa, buhtis čázi ja šattuid ja muoraid maiguin sáhttit ráhkadit biktasiid, dálkasiid ja viesuid.

Luonddus leat mánja ekovuogádaga. Ekovuogádat lea dego juoga lágan servodat ealli organismmaide ja eará diŋggaide eatnamis mat váikkuhit nubbi nuppi. Ovdamearka sáhtá leat miedaža, šattu ja ábegáhtu ovttasbargu. Miedažat háddjejit/gilvet pollena nu ahte šaddet lieđit mat ges šaddet šaddun. Ábegáhttu borra ges šattuid, ja baika fas šattu siepmaniid. Siepmanat gahččet eatnamii ja šaddet fas ođđa šaddun. Luonddus gávdnojit mánja diekkáraš ovttasbarggu maid olbmot dárbbahit vai birgejit.

Movt mii ráhkadit ja geavahit energii ja lea dehálaš. Olju ja koalla leat ovdamearkkat energii jaide mat sáhttet nohkat. Čáhci, bieggas ja beavváš bistet agibeavvi. Go geavahit bastevaš energii ja gálduid mat ieža ođasmuvvet, sáhttet sii geat min maŋjel galget eallit joatkit geavahit dáid resurssaid seamma ládje ja addit elrávnji ja boaldámuša boahhteáiggi olbmuid.

Ekonomii ja

Ekonomii ja lea buvttadeapmi ja resurssaid juogadeapmi, - ja dieđusge maddái ruđat. Measta buot maid mii ráhkadit, oastit ja lonuhit boahá luonddus. Guoddevaš ekonomii ja lea govtolaš ja bastevaš, nu ahte buohkain lea ráđđi gokčat iežaset dárbbuid sihke dál ja boahhteáiggi. Filmmas geavahuvvo spábba

ovdamearkan čilget ahte leat mánggas geat fertejit bargat ovdal go beassat oastit gálvuu rámbuvrras ja ahte dávjá lea gálvu mátkkoštan guhkás. Dán gohčodit buvttadanráidun. Dát ráidu čatná olbmuid oktii olles máilmmis. Buvttadanráiddu bargiid dienas sáhtá rievddadit olu. Muhtin fabrihkain lea heajos bargodilli ja mánát barget. Muhtimat ožžot beare heitot bálkká, ja earát dinejit olu ja šaddet riggát. Stuora erohusaid dihte šaddá dávjá riidu ja soahti. Go ruđat, biebmu, oahppu, barggut ja vejolašvuodát juogaduvvojit govtolaččat máilmmis, šaddá máilbmi dorvvolaččat ja ráfálaččat.

Sosiála dilit

Sosiála dilit muitalit movt olbmui lea servodagas. Sáhttet go ovdamearka dihte leat oadjebasat ja muitalit maid oaivvildit, besset go oahpu váldit dahje bargat, ja lea go doarvái biebmu ja dálkasat? Go lea buorre sosiála dilli ja eai ovttage olbmo olmmošvuoigatvuodát rihkkojuvvo, lea álkit mearkkašit juoidá eará olbmuide ja planehtii. Mánás mii beassá ovdánit ja skuvlla vázzit leat stuorát vejolašvuodát oažžut barggu ja váldit vára iežas bearrašis go stuorru. Dát lea buohkaide buorre, sihke bearrašii, lagasbirrasii, riikii ja máilbmái. Olbmot leat dehálaš resurssat máilbmái. Danne leat sosiála dilit dehálaččat guoddevaš ovdáneapmái.

Guoddevaš ovdáneapmi

Vai olahit guoddevaš ovdáneami, fertet jurddahit golbma jurdaga oktanaga: sosiála diliid, ekonomii ja dálkkádaga ja birrasa.

ON guoddevašvuoda mihttomearit

ON lea organisašuvdna gos olbmot 193 riikkas barget máilmmi ráfi ja ovttasbarggu ovddas. Dáid riikkaid jodiheaddjit leat soahpan 17 mihttomeari jávkadan dihte geafivuoda, unnidit erohusaid ja bissehit dálkkádatrievdamiid. Dáid gohčodit ON guoddevašvuoda mihttomearrin.

ON hoavda, Ban Ki-moon dadjá: “Mii leat dat vuosttaš buolva mii sáhtá jávkadit geafivuoda, ja dat maŋemus buolva mii sáhtá gádjut planehta”.

Geardi mii lea máilmmi birra ja
doalaha dássedis temperaturra

Siskkáldas báhtareaddjit

Luonddu vuoddoávnas mii lea
ávkkálaš. Omd. Muorat, čáhci,
golli ja olju.

Atmosfeara

Go buot muorat ovttá guovllus
njeidojuvvojit

Resursa

Gálvvuid buvttadeapmi ja ruðaid
ja eará resurssaid juogadeapmi

Vuovdenjáskan

Gávppašepmi mas leat ávdalaš
hattit ja sihkkarastá buori
bargodili sidjiide geat buvttadit
gálvvuid.

Ekonomiija

17 mihttomeari máilmmi
guoddevaš ovdáneapmái 2030
rádjai

Govttolaš gávppašepmi
("fair trade")

Go álbmogii riegádit eambo
olbmot go mat jápmet

ON guoddevašvuoda
mihttomearit

Gálvvu ovdáneapmi
vuodđoávdnasis buvttan, gávpái
ja oastái.

Olmmošlassáneapmi

Oktasaš sátni ruđaide, bibmui,
biergasiidda ja veahkkái maid
okta riika addá nuppi riikii

Buvttadanráidu

Ovttaskas olbmuid dahje
joavkkuid sirdin

Veahkkedoaimmat

Dálki mii lea várálaš olbmuid ja
riggodagaide

Migrašuvdna

Internationála soahpamuš mii
galgá sihkkarastit ahte buohkat
geat báhtarit dohkketmeahtun dilis
ožžot orruma eará riikkas dassáži
go lea oadjebas fas ruoktot vuolgit

Ekstrema dálki

Lea mihttu dasa man olu
luondduresurssaid olbmot
geavahit

ON báhtareddjiid konvenšuvdna

Vuogádat luonddus gos buot
šlájat váikkuhit nubbi nuppi

Ekologalaš juolgeluodda

Sohkalađas. Áhkut ja ádját,
váhnemat ja mánát leat
ovdamearkkat dása.

Ekovuogádat

Mihttu doalahit globála
temperatuvraliegganeami vuollel
2 gráda jagis 2100, go
buohtastahtá jagiin 1850

Buolva

Ruđat maid lea luoikkahan, maid
ferte ruovttoluotta máksit. Sihke
olbmui ja riikkain sáhtá leat dát.

Guovttigrádamihhtu

Álbmotstivrejupmi, mas olbmot
servet dehálaš
servodatmearrádušaide, earret
eará válggaid bokte

Vealgi

Gássat mat luitet beaivesuotnjariid
máilbmái, muhto eai luoitte daid
šat olggos

Demokratija

Proseassa gos olbmo guottut rivdet
guhkkelii ja guhkkelii eret das mii
lea dábálaš ovtta servodagas

Dálkkádatgássat

Oktasaš sátni veahkkái maid oažžu
doaktáris, buohccidivššáris,
buohcciviesus,
dearvvašvuodadivššáris,
vaksiinnas/boahkuheamis,
medisiinnain, operašuvnnas ja divššus

Radikaliseren

Máilmmi gaskamearálaš
temperatuvrra lassáneapmi

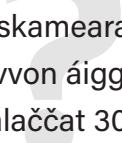
Dearvvašvuodabálvalusat

Oktasaš sátni dasa mii dahká ahte
servodat doaimmá bures, nu go
luottat, girdišilju, el-rávdnji,
interneahtta, čáhci ja
doapparrusttegat

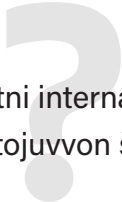
Globála liegganeapmi

Buvttadeapmi vuoddoávdnasis
gárvves gálvun, dájvá fabrihkas

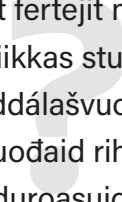
Infrastrukturva

Báikki gaskamearalaš dálki,
mihtiduvvon áiggi badjel,
dábálaččat 30 jagi

Industriija

Eará sátni internationála
geatnegahttojuvvon šiehtadussii

Dálkkádat

Olbmot geat fertejit mannát eará
sadjái riikkas stuimmiid,
veahkaválddálašvuodaid, olm-
mošvuoigatvuodaid rihkkuma dahje
luondduroasuid dihte

Konvenšuvdna

Vuoigatvuođat mat buot olbmuin
leat, beroškeahtá sohka bealis,
oskkus, agis dahje
čearddalašvuođas

Terrorisma

Nu gohčoduvvo dat gii ohcá
dorvvu eará riikkas

Olmmošvuoigatvuođat

Vuovdit gálvvuid ja bálvalusaid
ovtta riikkas nuppi riikii

Dorvoohcci

Guovlu stuora gávpogis dahje
gávpoga olggobealde gos geafes
olbmot orrot

Eksporta

Politiikka mii guoská ovttá riikka
gaskavuhtii nuppi riikii

Šlumma

Namahas dohkketmeahtun dillái
go lea beare unnán ruhta,
biebmu, biktasat, dorvu ja
vejolašvuođat

Olgoriikapolitiikka

Ovdáneapmi mii fuolaha olbmuid
dárbbuid mat ellet dál, seammás go
ii billis boahttevaš buolvvaid
vejolašvuodaid

Geafivuolta

Go eambo ja eambo olbmot
fárrejit boaittobealbáikkiin
gávpoigiidda

Guoddevaš ovdáneapmi

Veahkki oanehis áiggi badjel
olbmuid geat fáhkka dárbbahit
veahki soađi, luondduroasuid dahje
epidemiija dihte

Urbaniseren

Roassu mii čuohcá olu olbmuid ja
dagaha ahte dárbbahit veahki

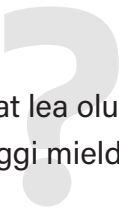
Heahteveahkki

Máilmmi deháleamos energijagáldu

Humaniteara roassu

Birget vuollel 1,25 dolláriin
(7-8 ruvnnuin) beaivái

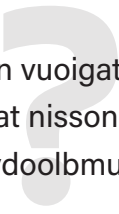
Beaivváš

Dálkkádat lea olu rievdan
áiggi mielde

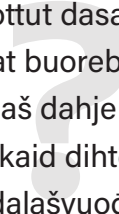

Vealaheapmi

Joavku mii lea unnitlogus

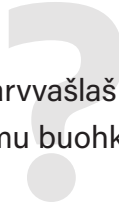

Dálkkádatrievdamat

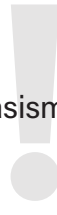

Ovttalágan vuoigatvuođat ja
vejolašvuođat nissonolbmuide ja
dievdoolbmuide

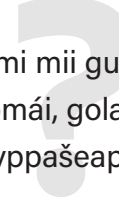

Minoritehta

Oaidnu/Guottut dasa ahte muhtin
olbmot leat buorebut go earát
biologalaš dahje oinnolaš
dovdomearkkaid dihte,oskku dahje
čearddalašvuođa dihte

Dásseárvu

Doarvái, dearvvašlaš ja sihkkaris
biebmu buohkaide

Rasisma

Ovdáneapmi mii guoská ruđaid
juogadeapmái, golaheapmái ja
gávppašeapmái

Biebmosihkarvuohta

Internationála organisašuvdna mii
ovttas 193 riikkain bargá ráfi ja
ovttasbarggu ovddas

Ekonomalaš ovdáneapmi

Ráhkadit juoidá ođđasa ja jurddašit
ođđa vugiin

ON
(Ovttastuvvon našuvnnat)

Veahkaválddiin baldit olbmuid

Innovašuvdna

Go eanagiera gollá čázi ja biekkadihte

Ekstrema geafivuohtha

Olmmoš mii lea riegeadan olgoriikkas ja fárren Norgii

Erošuvdna

Oktasaš sátni energiijai maid sáhtta geavahit ođđasit ja ii noga. Čáhci, bieggas ja beaivváš leat ovdamearkkat dása.

Sisafárrejeaddji

Friiddjavuohtha dadjat maid háliida ja ii rájggáštuvvot dan dihte

Ođasmuvvi energiija

Go okta riika oastá gálvvuid dahje bálvalusaid eará riikkas

Cealkinfriddjavuohtha/
Sátnefriddjavuohtha

Vealahit olbmuid sohka beali, oskku, giela, liikeivnni dahje eará geažil

Importa

1. Dearvvašvuohta

2. Olbmuid vuodđodárbbut

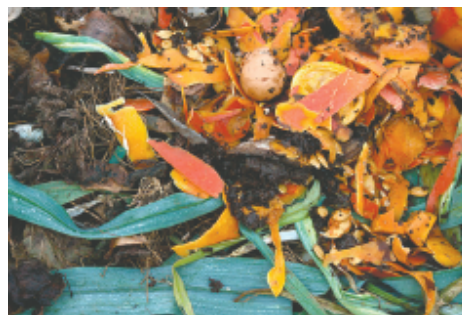
3. Birasseasti biebmu

4. Áitojuvvon šlájat

5. Guoddevaš doappargieđahallan

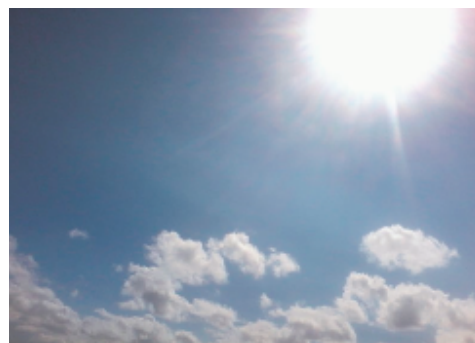
6. Infrastruktuvra

7. Dehálaš servodatbálvalusat

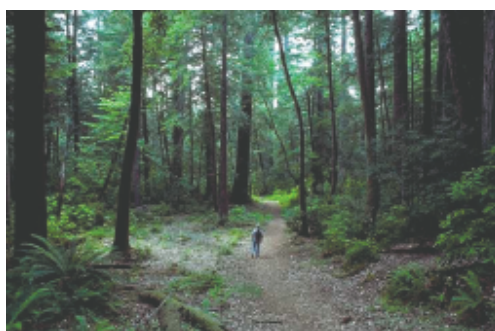
8. Ođasmuvvi resurssat

9. Dásseárvu

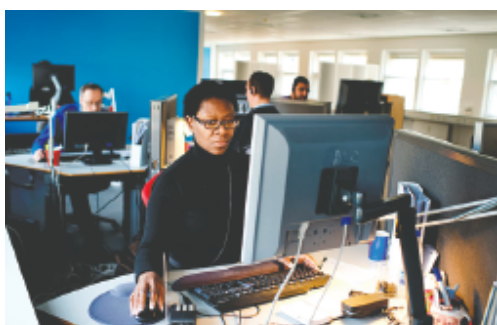
10. Guoddevaš vuovdedoallu

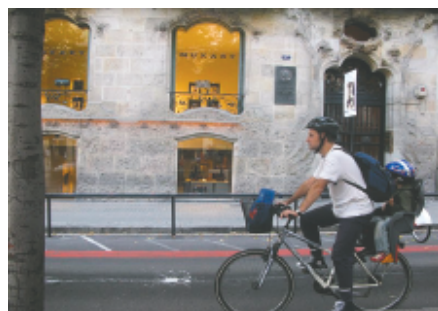
11. Oahppu buohkaide

12. Buorit ja sihkkaris bargosajit

13. Birasseasti johtin

14. Ekstrema dálki

15. Gáhttet eallima mearas

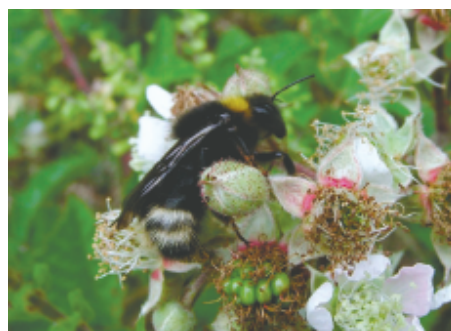
16. Soahti ja stuimmit

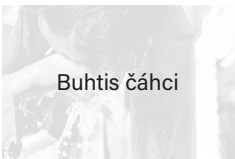

17. Olmmošvuoigatvuođat

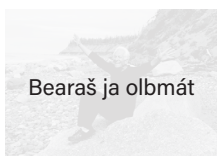
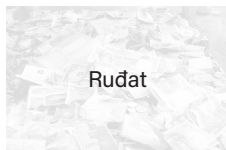

18. Dehálaš šlájat eanandollui

1. Dearvvašvuohta

 Vaksiidna	 Dearvvašvuodabargit
 Buhtis čáhci	 Bruvsa

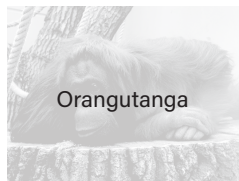
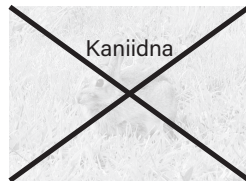

2. Olbmuid vuodđodárbbut

 Golahusgálvu (ipad, TV, mobiltelefonidna)	 Bearaš ja olbmát
 Rudat	 Oahppu

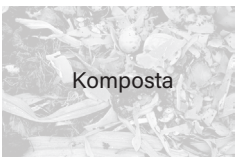

3. Birasseasti biebmu

 Ruotnasat	 Láibi
 Ekologalaš monit	 Biergu

4. Áitojuvvon šlájat

 Orangutanga	 Kaniidna
 Mieđaš	 Panda

5. Guoddevaš doappargiedahallan

 Pánta	 Komposta
 Doapparbiila	 Ruskkat luonddus

6. Infrastruktuvra

 Elrávdnjefierpmádat	 Interneahtta
 Geainnut	 Rámbuvrrat/gávppit

7. Dehálaš servodatbálvalusat

 Buhcciviessu	 Politijja
 Skuvla	 Muorá/Luondu

8. Ođasmuvvi resurssat

 Čáhci	 Beaivváš
 Olju	 Biegga

9. Dásseárvu

 Nissonjodiheaddjit	 Nissoniid demonstrašuvnnat
 Ovttalágan vejolašvuodat ohppui	 Dešše dievdejodiheaddjit

10. Guoddevaš vuovdedoallu

 Murrejeaddji	 Vuovddit mat besset orrut ráfis
 Kontrollerejuvnon vuovdebuolliemat	 Gilvit muoraid

11. Oahppu buohkaide

 Mánát skuvllas	 Nissonolbmot skuvllas
 Rávisolbmot skuvllas	 Mánát bargame

12. Buorit ja sihkkaris bargosajit

 Várálaš bargu	 Sihkkarastojuvvon bargu
 Kantuvra	 Njoammudávddaid eastadeapmi

13. Birasseasti johtin

 Girdi	 Fanas
 Toga/Juná	 Sihkkel

14. Ekstrema dáلكi

 Tsunami	 Orkána
 Goikkadat	 Arvi

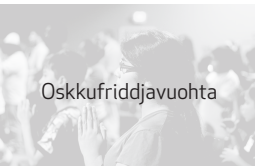

15. Gáhttet eallima mearas

 Bossu	 Alcces bivdit
 Mearranásti/Nástereabbá	 Nuohkete fanas

16. Soahti ja stuimmit

 Mánnasoalddáhat	 Mánnasoalddáhat luitoojuvvojit friddja
 Viessobázahusat	 Militeara hárdjehallan

17. Olmmošvuoigatvuođat

 Sátnefriddjavuohta/ Cealkinfriddjavuohta	 Bargu
 Oskkufriddjavuohta	 Illasteapmi

18. Dehálaš šlájat eanandollui

 Máđut	 Gobba
 Kakkerlakka	 Miedaš

Guoddevaš ovdáneapmi

Buolva
Ovdáneapmi
Dárbbut
Guoddevaš
Vejolašvuhta

Geafivuhta

Ruđat
Dárbbut
Biebmu
Afrihká
Nealgi

ON

Oktasaš
Našuvnnat
Organisašuvdna
Internationála
193

Resursa

Olju
Čáhci
Biegga
Vuovdi
Luondu

Dálkkádat

CO2
Nuoskkideapmi
Temperatuvra
Liegganeapmi
Ruskkat/Doabbarat

Olmmošvuoigatvuođat

Olmmoš
Vuoigatvuohta
Eaktu
Skuvla
Oahppu

Dásseárvu

Nissonolbmot
Dievdoolbmot
Vuoigatvuođat
Vejolašvuođat
Sohkabealit

Ekovuogádagat

Šládja
Vuogádat
Vuovdi
Mearra
Sorjavaš

Ekstrema dálki

Tsunámi
Goikkádat
Orkána
Dulvi
Ekstrema

Ekonomiija

Ruđat
Gávpi
Seastit
Valuta
Lonet

Dearvvašvuođabálvalusat

Medisiidna
Doavttir
Buohecciviessu
Dearvvašvuohta
Bálvalus

Energiija

Ođasmuvvi
Nohkavaš
Elrávdnji
Elektrisitehta
Gáldu

Buolva

Bearaš
 Ádját ja áhkut
 Oappát ja vieljat
 Eadni
 Áhčči

Guoddevašvuoda mihttomearit

ON
 Soahpamuš
 Mihttomearri
 Guoddevašvuolta
 17

Stivrenvuohki

Diktatuvra
 Monarkiiija
 Demokratiija
 Gonagas
 Dronnet

Šlumma

Stuora gávpot
 Geafit
 Badjelmeare olbmot
 Juhkančáhci
 Viessu

Urbaniseren

Gávpogat
 Fárret
 Boaittobealbáiki
 Álbmot
 Ovdánahttinriikkat

Veahkki

Addit
 Geafi
 Heahteveahkki
 Ruđat
 Ovdánahttinriikkat

Solidaritehta	
	Doarjut
	Juogadit
	Dárbbut
	Riggát
	Veahkki

Atmosfeara	
	Gássat
	Geardi
	Suotnjarat
	Temperatuvra
	Dássedis

Sátnelistu

Sátnelistu

Atmosfeara

Geardi mii lea máilmmi birra ja doalaha dássedis temperatuvrra. Atmosfeara haga livččii mihá lieggaseabbo beaivet ja mihá galbmaseabbo ihkku.

Álbmot

Geavahuvvo dávjá go lea sáhka man olu olbmot dihto guovllus orrot. Ovdamearkka dihte máilmmis, dahje ovtta riikkas.

Bázahus/doappar

Eará sátni ruskaide dahje dasa mii báhcá ovtta gálvvus. Ovdamearkka dihte go jugat bruvssa mii lea bohttalas, de lea bohtal bázahus/doappar mii sáhtta ođđasit geavahuvvot.

Biebmosihkkarvuohta

Doarvá, dearvvašlaš ja sihkkaris biebmu buohkaide.

Buolva

Sohkalađas. Áhkut ja ádját, váhnemat ja mánát leat golmma buolvva ovdamearkkat.

Buvttadeapmi

Eará sátni dasa go ráhkada gálvvuid dahje bálvalusaid.

Cealkinfriddjavuohta/Sátnefriddjavuohta

Friddjavuohta dadjat maid háliida ja ii ránggáštuvvot dan dihte.

Cirgguhanávnnas

Ávnnas maid eanandoalus geavahit várjalit šattuid divrriin mat sáhttet billistit daid, muhto dát ávnnas maddái nuoskkida luonddu.

Dálkkádat

Báikki gaskamearalaš dálki, mihtiduvvon áiggi badjel, dábálaččat 30 jagi.

Dálkkádatgássat

Gássat mat luitet beaivesuotnjariid máilbmái, muhto eai luoitte daid šat olggos. Karbonadioksiida (CO₂) lea dálkkádatgássa ovdamearka.

Dálkkádatrievdamat

Go dálkkádat lea olu rievdan áiggi badjel.

Dárbbut

Sátni mii muitala maid mii dárbbahit dahje ahte juoga lea dárbbášlaš.

Dásseárvu

Ovttalágan vuoigatvuođat ja vejolašvuođat nissonolbmuide ja dievdoolbmuide.

Dearvvašvuođabálvalusat

Oktasaš sátni veahkkái maid oažžu doaktáris, buohccidivššáris, buohcciviesus, dearvvašvuođadivššáris, vaksiinnas/boahkuheamis, medisiinnain, operašuvnnas ja divššus.

Dearvvašvuohta

Eará sátni dasa ahte leat dearvvaš. Biebmu, buhtis čáhci ja áibmu, dálkasat ja ahte dearvvašvuođabálvalusat leat olámuttos váikkuhit min dearvvašvuhiti.

Demokratiija

Álbmotstivrejupmi, mas olbmot servet dehálaš servodatmearrádusaide, earret eará válggaid bokte mearridit gii galgá stivret riika.

Dulvi

Go arvá beare olu dahje go jiekŋa suddá beare jođánit. Go buot dát liigečáhci ii čága johkii dahje jávrái, de šaddá dulvi.

Eallindássi / birgendássi

Sátni mii muitala man bures du dárbbut vissui, bibmui, biktasiidda ja friddjaigái leat gokčojuvvon.

Eanačáhci/vuođđočáhci

Sáivačáhci mii lea eatnama vuolde. Go arvá, de geassása čáhci eatnamii ja vurkejuvvo lanjaide eatnama vuolde. 97-98% máilmmi sáivačázis lea eanačázis.

Eastadit

Eará sátni dasa ahte unnidit dahje vuolidit juoidá. Ovdamearkka dihte eastadit geafivuoda, mas oaivvilduvvo ahte unnidit geafivuoda ja ahte eai leat šat nu olu geafit.

Ekstrema dálki

Dálki mii lea várálaš olbmuide, opmodagaide ja árvvuide. Dulvi, goikkádat dahje garra biekkat nu go orkána dahje stoarbma leat ekstrema dálkki ovdamearkkat.

Ekstrema geafivuolta

Birget vuollet 10 ruvnnuin beaivái.

Ekonomalaš ovdáneapmi

Ovdáneapmi mii guoská ruđaid juogadeapmái, golaheapmái ja gávppašeapmái

Ekonomiija

Gálvvuid buvttadeapmi ja ruđaid ja eará resurssaid juogadeapmi.

Ekovuogádat

Vuogádat luonddus gos buot šlájat váikkuhit nubbi nuppi. Ovdamearkka dihte sarritvuovdi, arvevuovdi, dálkkádatvuogádat dahje jávri.

Eksporta

Vuovdit gálvvuid ja bálvalusaid ovtta riikkas nuppi riikii. Ovdamearkka dihte eksportere Norga guoli Japanii. Eksportta vuostebealli lea importa.

Energiija

Energiija lea fápmu mii oažžu juoidá geavvat. Beaivi lea máilmmi deháleamos energijagáldu. Dat addá energija dasa maid beaivesuotnjarat deivet. Luondu vurke energija mángga ládje, ovdamearkka dihte šattuide, maid mii borrat.

Energiijagáldu

Buot máilmmi ávdnasat sáhttet šaddat energijian ja leat resurssat maid olbmot sáhttet geavahit ráhkadit lieggasa, čuovgga ja jođu. Čáhcefápmu lea energija mii lea čázis. Beaiváš ligge čázi nu ahte lievlu ja šaddá balvan ja arvin. Arvečázi sáhtta vurket buđđui. Go buođu rahpá ja čáhci golgagoaftá, de rievdá čázi energija johtun, mii ges šaddá elrávdnjin.

Erošuvdna

Go eanagiera gollá čázi ja biekkat dihte. Go ávnnas luovvana, mollana ja čáhci, bieggat, meararávnjit dahje jiehkkit dolvot daid moaluid, gohčoduvvo dat erošuvdnan.

Finansieret/Ruhtadit

Háhkát ruđa dahje ruhtadit dihto ášši. Finansieret viesu huksema lea seamma go ruđa háhkát ruhtadit viessohuksema.

Gáhttet

Eará sátni dasa ahte fuolahit, suodjalit dahje várjalit juoidá.

Geavahit

Atnit, ávkkástallat.

Globála liegganeapmi

Máilmmi gaskamearálaš temperatuvrra lassáneapmi. Karbonadioksiidaluoin lea okta sivva liegganeapmái.

Globála/Universála

Mearkkaša ahte juoga guoská olles máilbmái ja buohkaide geat ellet dáppe. Jus ovdamearkka dihte okta šiehtadus lea globála dahje universála, de dat guoská seamma olu Norgii go Egyptii.

Guoddevaš ovdáneapmi

Ovdáneapmi mii fuolaha olbmuid dárbbuid mat ellet dál, seammás go ii billis boahttevaš buolvaid vejolašvuođaid.

Goikkádat

Go ovttá guovllus váilu čáhci. Goikkádaga dihte sáhtta šaddat vuovdebuollin, šattut jápmet ja juhkančáhci nohká.

Importa

Go okta riika oastá gálvvuid dahje bálvalusaid eará riikkas. Importta vuostebealli lea eksporta.

Industriija

Gálvvu ovdáneapmi vuoddoávdnasis gárvvessgálvun, dávjá fabrikkas.

Infrastrukturva

Oktasaš sátni dasa mii dahká ahte servodat doaibmá bures, nu go geainnut, girdišilju, el-rávdnji, interneahhta, čáhci ja doapparrusttegat.

Innovašuvdna

Ráhkadit juoidá odđasa ja jurddašit odđa vugiin.

Internationála

Mearkkaša ahte juoga guoská mángga dahje buot máilmmi rikkaide.

Jávkadit

Goddit dahje billistit nu ahte ii šat gávdno, ovdamearkka dihte jávkadit ovtta šlája.

Karbonadioksiida (CO₂)

Gássa mii lea lunddolaččat eatnamis. Šattut geavahit karbonadioksiida fotosyntesas. Beare olu karbonadioksiida atmosfearas váikkuha globála liegganeapmái (dálkkádatrievdamiidda).

Konvenšuvdna

Eará sátni internationála soahpamuššii. Mánáidkonvenšuvdna lea okta ovdamearka.

Luoitu

Geavahuvvo dávjá várálaš gássaid birra mat eai leat buorit lundui ja dálkkadahkii mat luitojuvvojit áibmui.

Luondduresursa

Ávnnas luonddus mii lea ávkkálaš. Ovdamearkka dihte muorat, čáhci, golli ja olju.

Luondduvidá ávnnas

Ávdnasat mat leat lunddolaččat, maiguin sáhtta ráhkadit diŋggaid.

Mánáidkonvenšuvdna

Internationála soahpamuš maid buot ON riikat, earret okta, leat vuolláičállán. Soahpamuš dadjá ahte riika (stáhta) galgá várjalit mánáid dan riikkas ja fuolahit ahte sis lea buorre dilli.

Minoritehta

Joavku mii lea unnitlogus.

Nationála

Mearkkaša ahte juoga gullá ovtta riikii dahje našuvdnii. Ovdamearkka dihte dat mii guoská Norgii, lea nationála Norgii.

Nealgi

Go gorut ii oaččo doarvái biepmu ja seammás ii oaččo energiija.

Nohkavaš resursa

Resurssat mat sáhttet nohkat (koalla, gása, olju).

Oahppu

Don oaččut oahpu go váccát skuvlla. Oahppat dan maid dárbbahat eallit buori eallima, nu go lohkat, čállit ja rehkenastit, oahppat máilmmi birra ja oahppat bargat, lea olmmošvuoigatvuohta.

Ođasmuvvi energiija

Oktasaš sátni energiijai maid sáhtta geavahit ođđasis ja mii ii noga. Čáhci, bieggá ja beaivi leat ođasmuvvi energiijagálduid ovdamearkkat.

Ođasmuvvi resursa

Resurssat maid sáhtta geavahit ja mat eai noga nu guhká go ii geavat badjelmeare oktanaga (omd. čáhci, muorra, bieggá).

Ođđasit ávkkástallan (resirkulering)

Geavahit ávdnasa (bázahusaid) ođđasit.

Olmmošlassáneapmi

Go álbmogii riegádit eambbo olbmot go mat jápmet.

Olmmošvuoigatvuođat

Vuoigatvuođat mat buot olbmuin leat, beroškeahhtá sohka bealis, oskkus, agis dahje čearddalašvuođas. Du riika eiseválddit galget fuolahit ahte du olmmošvuoigatvuođat vuhtiiváldojuvvojit.

ON (Ovttastuvvon našuvnnat)

Internationála organisašuvdna mii bargá ráfi ja ovttasbarggu ovdii, das leat 193 miellahttoriika.

ON guoddevašvuođa mihttomearit

17 mihttomeari máilmmi guoddevaš ovdáneapmái 2030 rádjai.

Ovdánahttinriika

Geavahuvvo riikkaid birra main lei heittot ekonomiija gos eanandoallu lea dábálaš ja olbmot birgejit dainna biepmuin maid ieža buvttadit.

Ovdáneapmi

Buorideapmi, rievdadeapmi dahje nuppástuhttin.

Ovttaárvosašvuohta

Ovdamearka: buot olbmui lea seamma árvu.

Resursa

Juoga mii lea ávkkálaš. Muorat, čáhci, golli ja olju leat ovdamearka dihte resurssat. Olbmot maid sáhttet leat resurssat.

Saniteararusttet

Revresystema. Muhtimat fievrredit čázi viesuide ja earát ges geavahuvvojit duolvačáhcai, cissii ja baikii.

Sáivačáhci

Sáivačázis ii leat sálti. Čáhci mii bohtá arvvis dahje go muohta suddá lea sáivačáhci.

Sisafárrejeaddji

Olmmoš gii lea riegádan olgoriikkas ja fárren Norgii.

Sosiála dilit

Muitala juoidá dan birra movt olbmot ellet ovtta servodagas. Omd. dasa mii guoská dearvvašvuhtii, ohppui, dásseárvui ja demokratiijai.

Stivrejupmi

Vuohki movt okta riika stivrejuvvo, čilge maddái makkár oktavuoha lea fápmoguddiid ja álbmoga gaskkas. Demokratiija lea okta ovdamearka mas álbmot lea mielde mearrideame válggaid bokte.

UNICEF

ON organisašuvdna mii bargá mánáid vuoigatvuodaiguin.

Urbaniseren

Go eambo ja eambo olbmot fárrejit boittobeale báikkiin gávpogiidda

Rasisma

Oaivvildit ahte muhtin olbmot leat buorebut go earát biologalaš dahje oinnolaš dovdomearkkaid dihte, oskku dahje čearddalašvuođa dihte.

Šládja

Eará sátni elliid, divrriid, lottiid ja šattuid sorttaide.

Šládjavalljivuohta

Muitala ahte leat olu šlájat. Sullos mas leat guokte loddešlájja ja okta njiččehasšládja lea stuorat šládjavalljivuohta go sullos gos lea dušše okta loddešládja ja okta njiččehasšládja. Dássáži leat máilmmis gávdnon 1,8 miljovna šlájja. Arvevuovddiin lea buot stuorámus šládjavalljivuohta.

Šlumma

Guovlu stuora gávpogis dahje gávpoga olggobealde gos geafes olbmot orrot.

Temperatuvra

Mihttu mii muitala man galmmas dahje báhkas lea. Eatnama gaskamearalaš temperatuvra lea sullii 15 gráda.

Veahkkedoaimmat

Oktasaš sátni ruđaide, bibmui, biergasiidda ja veahkkái maid okta riika addá nuppi riikii.

Vealaheapmi

Vealahit olbmuid sohkabeali, oskku, giela, liikeivnni dahje eará geažil.

Vealgi

Ruđat maid lea luoikkahan, maid ferte ruovttoluotta máksit. Sihke olbmuin ja riikkain sáhtta leat vealgi.

Vuoigatvuodát

Eará sátni dasa masa dus lea riekti. Dus lea ovdamearka dihte vuoigatvuohta jienastit válggain go leat 18 jagi, ja dus lea vuoigatvuohta mearridit iežat goruda badjel.

Vuovdenjáskan

Go buot muorat ovttá guovllus njeidojuvvojit.

FN-SAMBANDET

UNITED NATIONS ASSOCIATION OF NORWAY

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

• Den norske
• UNESCO-
• kommisjonen